

Pienen tilintarkastustoimiston työkirja

Atte Vanhala

Tekijä Atte Vanhala	
Koulutusohjelma Liiketalous	
Opinnäytetyön otsikko Pienen tilintarkastustoimiston työkirja	Sivu- ja liitesivumäärä 30 + 11
Opinnäytetyön otsikko englanniksi A workbook for small auditing enterprises	
<p>Tilintarkastusala on keskellä suuria muutoksia. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat tulossa keskeiseksi osaksi tilintarkastusta, mutta se miten Suomi aikoo soveltaa standardeja lainsäädäntöönsä, on vielä epäselvää. Suurin osa Suomessa toimivista yrityksistä on pienyrityksiä, joiden tilintarkastukseen ISA-standardit ovat liian raskaita.</p> <p>Dokumentoinnin merkitys tilintarkastuksessa kasvaa koko ajan; sitä mitä et ole dokumentoinut, et ole myöskään tarkastanut. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on luoda työkirja, joka helpottaa pienyritysten tilintarkastusta ja täyttää olennaisilta osiltaan dokumentoinnille asetetut laatuvaatimukset. Produkti on suoritettu toimeksiantona pienelle tilintarkastustoimistolle.</p> <p>Opinnäytetyö koostuu teoriaosiesta ja varsinaisesta produktista. Produktin teoreettinen tietoperusta pohjautuu kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin, tilintarkastuslakiin sekä muuhun ammattikirjallisuuteen. Alussa tutkitaan tilintarkastusalaa ja sen muutosten pääkohtia, jonka jälkeen syvennetään tietämystä tilintarkastusprosessista ja kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista. Lopussa esitellään varsinainen produkti ja tehdyt johtopäätökset.</p> <p>Opinnäytetyön tuloksena syntynyt työkirja on luotu Microsoft Excel - taulukkolaskentaohjelmaan. Tilintarkastusprosessin vaiheet tilintarkastuksen suunnittelusta johtopäätöksiin on jaettu eri välilehdille. Välilehtien väliset solulinkitykset tehostavat tilintarkastajan analyttistä tarkastusta ja nopeuttavat samalla koko tilintarkastusprosessia.</p> <p>Työkirja ei noudata aukottomasti kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, vaan sitä käyttävän tilintarkastajan tai tilintarkastusassistentin on tunnettava tilintarkastusprosessi ja osattava käyttää ammatillista harkintaa. Työkirja on suunniteltu käytettäväksi pienten osakeyhtiöiden tarkastukseen.</p>	
Asiasanat tilintarkastus, ISA-standardit, työkirja	

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Opinnäytetyön tavoite ja rajaukset	1
1.2	Metodin valinta	2
1.3	Opinnäytetyön rakenne	3
2	Tilintarkastusala ja sen muutokset	4
2.1	Tilintarkastus ja kansainväliset standardit	4
2.2	Tilintarkastuksissa havaittuja puutteita	5
3	ISA 230: Dokumentoinnin sisältö ja merkitys tilintarkastuksessa	7
3.1	Tilintarkastusdokumentaatio ja siihen vaikuttavat tekijät	7
3.2	Merkittävien seikkojen dokumentointi	8
3.3	Pienen yhtiön tilintarkastusdokumentaatio	8
4	Tilintarkastusprosessi	10
4.1	Suunnitteluvaihe	10
4.2	Toteutusvaihe	11
4.2.1	Kontrollien testaaminen	11
4.2.2	Riittävän varmuuden saavuttaminen	12
4.2.3	Taseen tarkastaminen	12
4.2.4	Tuloslaskelman tarkastaminen	13
4.2.5	Kirjanpidon tarkastaminen	14
4.2.6	Liitetietojen tarkastaminen	14
4.2.7	Hallinnon tarkastaminen	15
4.2.8	Jatkuvuuden periaate	15
4.3	Päättämisvaihe	16
5	ISA-Standardien mukainen tilintarkastus	17
5.1	Tilintarkastuksen tavoite	17
5.2	Tilintarkastuksen eettiset vaatimukset	18
5.3	Ammatillinen harkinta	18
5.4	Olellisuuden käsite	19
5.5	ISA-Standardien määritelmä pienille yhtiöille	20
5.6	Riskienarviointitoimenpiteet	20
5.7	Yhteisön luonne	21
5.8	Analyttiset toimenpiteet	21
6	Työkirjan prosessi	22
6.1	Laadintaprosessi	22
6.2	Työkirjan kokoaminen	23
6.2.1	Riskienarviointivaihe	24
6.2.2	Havaittuihin riskeihin vastaaminen	25
6.2.3	Raportointivaihe	26

7	Pohdinta.....	27
7.1	Opinnäytetyön luotettavuus.....	28
7.2	Ammatillinen kehittyminen	28
	Lähteet	29
	Liitteet.....	31

1 Johdanto

Tämän hetken tilintarkastuksessa korostetaan dokumentoinnin tärkeyttä: kaikki tarkastustoimenpiteet on dokumentoitava, jotta ne voidaan katsoa suoritetuiksi. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ohjaavat tilintarkastajia, mutta ne eivät sovellu hyvin pienten yritysten tilintarkastukseen.

Dokumentointia käsittelevä opinnäytetyö on erittäin ajankohtainen aihe ja työkirja on oivallinen tapa käsitellä tilintarkastuksen dokumentointia. Opinnäytetyö on suoritettu toimeksiantona pienelle tilintarkastustoimistolle. Kohderyhmänä ovat kyseisen tilintarkastustoimiston tilintarkastajat ja tilintarkastusassistentit sekä laadunvalvojat. Dokumentointia korostavat kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat luoneet tarpeen toimintatapojen uudistamiselle: tarvitaan työväline, jolla saadaan dokumentoitua tarpeelliset tilintarkastusdokumentit tilintarkastusprosessia hidastamatta.

Tilintarkastuksen dokumentointia käsitteleviä opinnäytetöitä on tehty ennenkin: Katja Heikkinen on vuonna 2009 valmistuneessa opinnäytetyössään Savonia-ammattikorkeakoulussa vertaillut kahta eri atk-pohjaista työkirjaa ISA-standardien kautta, tarkoituksenaan valita toinen niistä päivittäiseen käyttöön Kuopiolaiselle tilintarkastustoimistolle. Metodinaan Heikkinen käytti osallistuvaa havainnointia. Hänen opinnäytetyönsä keskittyy työkirjojen arviointiin ja vertailuun, mutta teoriapohja käsittelee enimmäkseen tilintarkastuksen eri vaiheita.

1.1 Opinnäytetyön tavoite ja rajaukset

Opinnäytetyön tavoitteena on luoda tilintarkastusdokumentointipohjana toimiva työkirja, jota voidaan hyödyntää päivittäisessä tilintarkastuksessa. Työkirja rakennetaan Microsoft Excel -taulukkolaskentaohjelmaan. Produkti on suunniteltu hyödynnettäväksi erityisesti pienten osakeyhtiöiden tilintarkastuksessa. HTM-yhdistys julkaisi syksyllä 2014 osakeyhtiöiden tilintarkastukseen oman työkirjansa, joka vastaa olennaisilta osiltaan ISA-standardien (kansainväliset tilintarkastusstandardit) vaatimuksia. Heidän luomansa työkirja on kuitenkin varsin työläs ja se pitää sisällään pienten osakeyhtiöiden tilintarkastuksen kannalta tarpeettomia osia kuten toimintakertomuksen tarkastaminen.

Työkirjan tarkoituksena on helpottaa ja parantaa tilintarkastusprosessin dokumentoimista ja toimia tilintarkastusassistenttien muistiona, josta assistentit voivat tarkastaa tilintarkastuksen kannalta tärkeät asiat. Työkirja helpottaa myös laadunvalvojan työtä, kun tilintar-

kastusdokumentit ovat selkeästi esiteltä ja jaoteltu. Produktin tulisi täyttää olennaisilta osiltaan dokumentoinnille asetetut laatuvaatimukset.

Työkirja on suunniteltu pienten tilintarkastustoimistojen käyttöön. Pienillä tilintarkastustoimistoilla on rajalliset resurssit ja asiakaskunta keskittyy pieniin yhtiöihin. Tietopohjasta ja varsinaisesta produktista on tämän vuoksi rajattu pois suuria yrityksiä ja niiden tarkastuksiin liittyviä asioita kuten rahoituslaskelma, toimintakertomus, tilintarkastustiimit, ja konsernin tilintarkastus.

Opinnäytetyön tavoitteena ei ole luoda täysin valmista työkirjaa, vaan tarkoituksena on luoda toimiva dokumentointipohja, jota työkirjan käyttäjä voi kokemustensa perusteella muokata parhaaksi katsomallaan tavalla tilintarkastustoimistonsa käyttöön.

1.2 Metodien valinta

Koska tarkoituksena on luoda tilintarkastustoimistolle oma työkirjansa, on järkevintä toteuttaa se toiminnallisena opinnäytetyönä. Produktityyppinen opinnäytetyö on luonnollinen valinta, kun puhutaan tilintarkastuksen dokumentoinnista, jossa oleellista on kaikkien tilintarkastustoimenpiteiden ylöskirjaaminen. Produkti tiivistää teoriaosiossa kuvaillun tilintarkastusprosessin sekä olennaisimmat ISA-standardit ja luo näin selkeän kokonaisuuden tilintarkastuksen dokumentoinnin vaiheista.

Tietoperusta koostuu tilintarkastusalan kirjallisuudesta ja Internet-julkaisuista, koska haastatteluiden tai kyselyiden pohjalta on hankalaa rakentaa kattavaa tilintarkastustyökirjaa. Vaikka hyväksytyt tilintarkastajat antaisivat varmasti käytännön kannalta erittäin toimivia ratkaisuja työkirjan rakenteeseen ja tilintarkastusalan käytäntöihin liittyen, on vaikea kerätä heiltä ISA-standardien kannalta tarpeeksi kattavaa tietopohjaa. Kirjallisuus tarjoaa monipuolisen ja laajan teoriapohjan työkirjaa varten.

Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on ohjeistaa käytännön toiminnan järjestämistä. Tyypillistä toiminnallisille opinnäytetöille on, että pyritään luomaan kokonaiskuva tavoittelusta päämäärästä. Raportoinnissa käsitellään valmiin produktin lisäksi sen aikaansaamiseksi käytettyjä keinoja. (Vilka 2003, 9, 51.) Laadullisen aineiston analyysin on tarkoituksena selkeyttää ja tiivistää aineistoa niin, ettei siitä kuitenkaan katoa oleellista tietoa. (Eskola, Suoranta 1998, 138.)

1.3 Opinnäytetyön rakenne

Opinnäytetyö jakautuu teoria- ja produktiosioon. Teoriaosiossa käydään läpi tilintarkastusalan muutoksia ja huomataan kuinka dokumentoinnin merkitys on korostunut tämän päivän tilintarkastuksessa. Samassa osiossa kuvataan tilintarkastuslautakunnan (TILA) antamia päätöksiä, jotka ovat oleellisia nykypäivän tilintarkastustyössä. Tilintarkastuksen nykytrendien ja yleisten ongelmatapauksien jälkeen tutustutaan tarkemmin dokumentointiin käsitteenä: osio kokoaa yhteen dokumentoinnin oleellisimmat asiat erityisesti pienten osakeyhtiöiden tilintarkastuksen kannalta. Teoriaosion lopuksi syvennetään tietopohjaa tilintarkastusprosessista, sen vaiheista sekä tilintarkastusta ohjaavista ISA-standardeista. Lopputuloksena esitellään valmis produkti, sen luomisprosessi, kehittymismahdollisuudet sekä pohdinta.

2 Tilintarkastusala ja sen muutokset

Tilintarkastusala on tällä hetkellä suurten muutosten kourissa. Työ- ja elinkeinoministeriö (myöhemmin TEM) on valmistellut tilintarkastajien hyväksymisjärjestelmän ja tutkintojen sekä valvonnan uudistusta viimeiset seitsemän vuotta. Yksi vaikuttava tekijä uudistusten hitaaseen toimeenpanoon on keväällä 2014 hyväksytty tilintarkastuksen uusi EU-sääntely. KHT-yhdistyksen puheenjohtaja Tapani Vuopalan mukaan uuden sääntelyn myötä muuttuu myös tilintarkastajan rooli ja tilintarkastuksen luonne. (Sviili 2014, 18.)

2.1 Tilintarkastus ja kansainväliset standardit

Tilintarkastajien tulee tilintarkastuslain 22§:n mukaan noudattaa hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastusta suorittaessaan. Hyvää tilintarkastustapaa määriteltäessä oleelliseen asemaan astuvat kansainvälisen tilintarkastajaliiton (myöhemmin IFAC) antamat standardit. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajien on sovellettava EU:ssa hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja, mutta koska yhtäkään standardia ei vielä ole hyväksytty, arvioidaan niiden noudattamista osana hyvää tilintarkastustapaa. (Suomen Tilintarkastajat)

Useiden eri maiden tilintarkastajien mukaan ISA-standardit eivät sovellu pienten yritysten tilintarkastukseen, vaikka Kansainvälinen tilintarkastajien yhteistyöjärjestö vakuuttaa toisin. Ammatilliselle harkinnalle jää vähän pelitilaa, jos pienenkin yrityksen tilintarkastus on suoritettava ISA-standardeja noudattaen. (Åkerblad 2014, 51.) Todennäköisesti useissa tapauksissa tilintarkastukseen käytettävä aika pitenee; asiakkaat saavat aiempaa tarkempaa ja yhdenmukaisempaa työtä, joka merkitsee samalla kasvaneita tilintarkastuskustannuksia. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 18.)

TEM:n hanke tilintarkastajien hyväksymis- ja tutkintojärjestelmän sekä valvontajärjestelmän uusimiseksi oli elokuussa 2014 lausuntokierroksella. Tilintarkastusalalle on tarkoitus tulla yhteinen perustutkinto (HTM-tilintarkastaja), kun yksityisen ja julkisen sektorin tutkintojärjestelmät yhdistyvät. Yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön (PIE-yhteisö) tilintarkastajan on suoritettava erikoistumistutkinto (KHT-tilintarkastaja). Lisäksi on mahdollista suorittaa julkishallinnon ja -talouden erikoistumistutkinto (JHT-tilintarkastaja). (Fraktman 2014, 5.)

Uuden tilintarkastusjärjestelmän seurauksena tilintarkastajien valvonnan suorittaisi tilintarkastusvalvonta, joka koostuisi virkamiesyksiköstä ja valtioneuvoston nimittämästä tilintarkastuslautakunnasta. Kokonaisuus olisi osa Patentti- ja rekisterihallitusta. Luonnoksen mukaan hyväksyttyä tilintarkastajaa ei voitaisi valita tilintarkastuslautakunnan jäseneksi.

Tilintarkastuslautakunta voisi kuitenkin kuulla tilintarkastajia asiantuntijoina. (Fraktman 2014, 5.)

Euroopan parlamentti antoi huhtikuussa 2014 uuden direktiivin ja asetuksen koskien tilintarkastussääntelyä. Uusi sääntelykokonaisuus astuu voimaan vuonna 2016 ja silloin kansallisen lainsäädännön tulee vastata EU-säädösten asettamia vaatimuksia. Uuden sääntelykokonaisuuden tarkoituksena on palauttaa sijoittajien luottamus taloudellisiin tietoihin. (TEM 2014.)

Pohjoismaiden tilintarkastusyhdistykset (NRF) haluavat luoda oman standardin erillistattujen Pohjoismaissa toimivien yritysten tilintarkastukseen. Suomessa lakisäänteistä tilintarkastusta ohjaavat ISA-tilintarkastusstandardit, mutta niiden ei katsota soveltuvan hyvin pk-yritysten tilintarkastamiseen. EU:n uuteen tilintarkastusdirektiiviin on kirjattu jäsenvaltio-optio, joka mahdollistaa ISA-standardien suhteellisen soveltamisen pienten yritysten tilintarkastuksissa. Tällä hetkellä ei suhteellisen soveltamisen kansallisista ratkaisuista eikä virallisista ohjeistuksista ole tietoa. NRF haluaakin luoda erillisen standardin pk-yritysten tilintarkastuksiin. (Balanssi 2014, 6.)

KHT Kari Lydman pelkää, että tilintarkastus saattaa tilintarkastusstandardien myötä muuttua tehottomaksi ja pikkutarkaksi; pinnallisten tilintarkastustoimenpiteiden suorittamisen hyötyjä on vaikea arvioida. Tilintarkastuksiin käytettävä aika on menossa teknisten toimenpiteiden suorittamiseen ja dokumentoimiseen. Lydman kehottaa lainsäätäjiä ottamaan huomioon kaikki mahdolliset joustokohdat muuttaessaan Suomen tilintarkastuslainsäädäntöä kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisiksi. (Lydman 2014, 8.)

2.2 Tilintarkastuksissa havaittuja puutteita

Vuosien 2009 ja 2013 aikana tilintarkastuslautakunnan laadunvarmistusryhmä on suorittanut 741 tilintarkastajalle laaduntarkastukset. Laaduntarkastuksissa arvioitiin, onko tilintarkastus suoritettu noudattaen hyvää tilintarkastustapaa. Yhtenä osana hyvän tilintarkastustavan arvioinnissa tarkastellaan, miten tilintarkastaja on huomionnut relevanttien standardien vaatimukset. Laadunvarmistajan on pystyttävä toteamaan, että tilintarkastaja on hankkinut riittävän määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä lausuntonsa tueksi. Nämä evidenssit on löydyttävä tilintarkastuskansion tilintarkastusdokumenteista. (TILA)

Laadunvarmistuksissa paljastui, että tilintarkastuksen kokonaisstrategia ja tilintarkastussuunnitelma olivat usein jätetty kokonaan laatimatta. Yleisimmät puutteet koskivat ris-

kienarviointitoimenpiteitä ja käsityksen muodostamista yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä. Huomattiin myös, ettei olennaisuutta ollut määritelty lainkaan, tai sen rahamääräistä arvoa ei ollut määritelty. Tarkastusdokumentit olivat usein puutteellisia: dokumenteista ei käynyt ilmi, mitä tilintarkastusevidenssiä oli hyödynnetty tai mitä tarkastustoimenpiteitä oli käytetty. Tilintarkastajien tulee kiinnittää huomiota tilintarkastusevidenssin riittävyyteen ja tarkastustoimenpiteiden dokumentointiin. (TILA)

3 ISA 230: Dokumentoinnin sisältö ja merkitys tilintarkastuksessa

ISA 230 -standardin mukaan tilintarkastajan dokumentoinnin tulee sisältää tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tietoa. Dokumentoinnin täytyy sisältää myös evidenssi siitä, että tilintarkastus on suoritettu ISA-standardien vaatimusten mukaisesti. Tilintarkastajan on laadittava tilintarkastusdokumentaatio niin, että kokenut tilintarkastaja saa käsityksen suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden tuloksista ja kerätystä tilintarkastusevidenssistä sekä esiin tulleista merkittävistä seikoista ja niitä koskevista johtopäätöksistä. Dokumentoinnista on käytävä ilmi tilintarkastustoimenpiteiden luonne, ajoitus ja laajuus. (KHT-yhdistys 2009, 156.)

Tilintarkastustoimenpiteiden luonnetta, ajoitusta ja laajuutta dokumentoidessaan on tilintarkastajan kirjattava ylös ominaispiirteet, jotka yksilöivät tarkastetut yksiköt; dokumenteista on käytävä ilmi kuka on suorittanut tilintarkastustyön ja milloin työ on valmistunut sekä kuka on käynyt tilintarkastustyön läpi. Keskustelut johdon ja muiden tahojen kanssa on myös dokumentoitava. Jos tilintarkastaja poikkeaa jonkin ISA-standardin relevantista vaatimuksesta, tulee hänen dokumentoida, mitä vaihtoehtoisia tilintarkastustoimenpiteitä hän on käyttänyt ja miksi. (KHT-yhdistys 2009, 157.)

3.1 Tilintarkastusdokumentaatio ja siihen vaikuttavat tekijät

Tilintarkastusdokumentaation tarkoituksena on auttaa tilintarkastuksen suunnittelemisessa ja toteuttamisessa sekä toimia evidenssinä siitä, että tarvittavat tilintarkastustoimenpiteet on suoritettu. Se auttaa myös laadunvalvoja suorittamaan heidän tarkastuksensa ja pitää yhtiön tulevissa tilintarkastuksissa merkitykselliset asiat tallessa. (KHT-Media 2012, 279.)

Tilintarkastusdokumentaatio voi olla sähköistä tai se voidaan laatia paperille: tilintarkastusohjelmat, muistiot, vahvistusilmoituskirjeet ja kirjeenvaihto ovat kaikki erilaisia tilintarkastusdokumenteja. Dokumentaation sisältöön vaikuttaa mm. yrityksen koko, suoritettavien toimenpiteiden luonne, olennaisen virheellisuuden riskit, tilintarkastusevidenssin merkittävyys ja havaittujen poikkeamien luonne. Tilintarkastajan suulliset selonteot eivät yksin riitä tukemaan hänen tekemiään johtopäätöksiä, mutta niitä voidaan käyttää apuna tilintarkastusdokumentaation tietoa selitettäessä. Tilintarkastuskansioon sisältyvistä asiakirjoista esille tulevia seikkoja ei tarvitse erikseen dokumentoida. (KHT-yhdistys 2009, 157-159.)

ISA 220-standardi edellyttää, että tilintarkastaja käy läpi tilintarkastusdokumentaation. Dokumentaatiosta tulee käydä ilmi, mikä työ on käyty läpi, kenen toimesta ja milloin. Tilintarkastusdokumentaatiolla ei tarkoiteta ainoastaan tilintarkastajan laatimaa dokumentaa-

tiota; mm. yhtiön kokouspöytäkirjat ja muiden asiantuntijoiden lausunnot ovat tilintarkastusdokumentteja. (KHT-yhdistys 2009, 163.)

Tilintarkastusstandardi ISA 300:n mukaan tilintarkastajan on dokumentoitava tilintarkastuksen kokonaisstrategia, tilintarkastussuunnitelma ja toimeksiannon aikana niihin tehdyt muutokset sekä muutosten syyt. Kokonaisstrategian voi dokumentoida lyhyenä muistiona, josta käy ilmi tilintarkastuksen laajuus, ajoitus ja suorittamistapa. Tilintarkastussuunnitelman tulee pitää sisällään riskinarviointitoimenpiteiden luonne, ajoitus ja laajuus sekä selvityksen siitä, mitä arvioituihin riskeihin tullaan vastaamaan. Tilintarkastussuunnitelmana voi toimia vakimuotoinen tarkistuslista, jota tilintarkastaja muokkaa kuhunkin toimeksiantoon sopivaksi. (Halonen, Steiner 2009, 153.)

3.2 Merkittävien seikkojen dokumentointi

Merkittävyttä määritettäessä on analysoitava tosiseikat ja olosuhteet objektiivisesti; merkittäviä riskejä sisältävät asiat ovat aina merkittäviä seikkoja. Tilintarkastustoimenpiteillä saadut tulokset, jotka saattavat johtaa siihen, että tilinpäätös on olennaisesti virheellinen, tai siihen että tilintarkastuslausunnosta voisi tulla mukautettu, ovat aina merkittäviä seikkoja, jotka tulee dokumentoida asianmukaisesti. Ammatillisella harkinnalla syntyneet johtopäätökset tulee dokumentoida silloin, kun ratkaisut ovat merkittäviä. Tällä tavoin tilintarkastaja selittää omia johtopäätöksiään ja vahvistaa harkinnan laatua. Tilintarkastusdokumentaatioon voisi laatia yhteenvedon, johon merkittäisiin tilintarkastuksessa esiin tulleet merkittävät seikat. (KHT-yhdistys 2009, 161-162.)

3.3 Pienen yhtiön tilintarkastusdokumentaatio

Yleensä pienen yhtiön tilintarkastusdokumentaatio on suppeampaa kuin suuren yhtiön. On luonnollista, että yksi henkilö on vastuussa koko yhtiön tilintarkastuksesta. Tällöin ei tarvitse dokumentoida toimeksiantotiimin keskusteluita tai valvontaa. Tilintarkastaja voi katsoa parhaakseen, että tilintarkastuksen eri osa-alueita dokumentoidaan samaan asiakirjaan: yhteisön sisäinen valvonta, tilintarkastuksen kokonaisstrategia, tilintarkastussuunnitelma, olennaisuus, arvioidut riskit ja tehdyt loppupäätökset voidaan kaikki dokumentoida samaan asiakirjaan. (KHT-yhdistys 2009, 163-164.)

Tilintarkastajan laatiman tilintarkastusdokumentaation tulee sisältää merkinnät merkittävistä päätöksistä liittyen väärinkäytöksestä johtuvalle olennaiselle virheellisyydelle sekä niiden riskit tilinpäätös- ja kannanottotasolla. Dokumentaatiosta tulee myös käydä ilmi ne toimenpiteet, joilla vastataan väärinkäytöksestä johtuvan virheellisyyden riskeihin sekä näiden toimenpiteiden tulokset. Lisäksi toimivan johdon ja muiden hallintoelinten kanssa

käydyt keskustelut tulee säilyttää tilintarkastusdokumenteissa. Tilintarkastaja voi jättää hallintoelinten suorittaman sisäisen valvonnan tarkastamisen kokonaan yhtiöissä, joissa yksi omistaja johtaa yritystä, eikä muilla ole tekemistä hallinnon tai ohjauksen kanssa. (KHT-yhdistys 2009, 179, 186.)

4 Tilintarkastusprosessi

Tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon tilinpäätöksen oikeellisuudesta olennaisilta osiltaan. Tilintarkastajan on riskiperusteisessa tilintarkastuksessa hankittava kohtuullinen varmuus tilinpäätöksen oikeellisuudesta; tilinpäätös ei saa sisältää olennaista virheellisyyttä. Tilintarkastajan tulee arvioida olennaisen virheellisyyden riski ja suunnitella sekä suorittaa tilintarkastustoimenpiteet, joiden perusteella tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksen. Jotta tilintarkastuksen kaikki tarpeelliset työvaiheet tulisivat tehdyiksi asianmukaisella tavalla, on ne toteutettava noudattaen tarkkaa prosessia. Tilintarkastusprosessi jaetaan kolmeen vaiheeseen: suunnittelu, toteutus ja päättäminen. (Halonen, Steiner 2009, 42, 54.)

4.1 Suunnitteluvaihe

Suunnitteluvaihe on olennainen osa tilintarkastusprosessia, sillä sen avulla tilintarkastaja varmistaa, että toimeksianto tulee suoritettua tehokkaasti ja että tilintarkastusriski saadaan hyväksyttävän alhaiselle tasolle. Suunnitteluvaihe on prosessi, joka kestää koko toimeksiannon tilintarkastuksen ajan. Tilintarkastussuunnitelman laatiminen auttaa tilintarkastajaa kohdistamaan huomionsa olennaisiin asioihin, tunnistamaan mahdolliset ongelmat ajoissa ja organisoimaan tilintarkastusprosessia. (Halonen, Steiner 2009, 114.)

Tilintarkastajan on laadittava tilintarkastussuunnitelmaa ohjaava kokonaisstrategia, josta käy ilmi tilintarkastuksen laajuus, ajoitus ja suunta. Pienten yhtiöiden kokonaisstrategia voi olla suhteellisen kevyt: edellisen loppuunsaatetun tilintarkastuksen yhteenvetomuistio, joka pitää sisällään tilintarkastuksessa esiin tulleita olennaisia seikkoja ja keskustelua johdon kanssa, voi toimia tilintarkastusstrategiana seuraavan vuoden toimeksiannossa. (KHT-yhdistys 2012, 267, 272.)

Suunnitteluvaiheessa on tärkeää tunnistaa oleellisen virheellisyyden riskit ja muodostaa käsitys yrityksestä sekä sen toimintaympäristöstä. Suurin osa suunnitteluvaiheesta keskittyy tarkastuskohteen ja tilintarkastuksen riskien arvioimiseen. Tilintarkastajan on opittava tuntemaan yritys, liiketoiminta, toimintaympäristö ja sisäinen valvonta. Kun tilintarkastaja on saanut kokonaiskuvan yrityksestä ja sen toiminnasta, on hänen helpompi tunnistaa olennaisen virheellisyyden riskit tilinpäätöksessä. (Halonen, Steiner 2009, 54.)

Tilintarkastussuunnitelma on tilintarkastuksen kokonaisstrategiaa yksityiskohtaisempi. Tilintarkastustoimenpiteitä suunnitellaan jatkuvasti tilintarkastussuunnitelman kehittyessä koko toimeksiannon ajan. Alkuvaiheessa tilintarkastaja suunnittelee käytettävät riskienar-

viointitoimenpiteet, jotka ohjaavat tilintarkastusta. Yksittäisten tilintarkastustoimenpiteiden suunnittelu saattaa kuitenkin muuttua riippuen riskienarviointitoimenpiteiden tuloksista. (KHT-yhdistys 2012, 272.)

4.2 Toteutusvaihe

Toteutusvaiheen aikana tehdään suunnitteluvaiheessa päätetyt tilintarkastustoimenpiteet. Tavoitteena on hankkia tilintarkastusevidenssiä alentuneesta kontrolliriskistä ja liiketapahtumien oikeellisuudesta. Kontrollien testaus ja liiketapahtumien aineistotarkastus kohdistetaan usein samaan liiketapahtumaan. (Halonen, Steiner 2009, 57.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastuksen kohteena on yhteisön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös, toimintakertomus ja hallinto. Tilintarkastajan on saatava riittävä varmuus siitä, ettei tilinpäätös pidä sisällään olennaista virheellisyyttä. Koska tilinpäätös perustuu kirjanpitoon, on tilintarkastajan varmistuttava siitä, että kirjanpito tuottaa oikeaa tietoa. Kirjanpitoon kuuluu pääkirjanpidon lisäksi erilaisia kirjanpidon osajärjestelmiä kuten myynti- ja ostoreskontra. (Korkeamäki 2008, 42.)

Tilintarkastajan tulee suorittaa aineistotarkastustoimenpiteitä jokaiseen olennaiseen tilin saldoon, liiketapahtuman lajiin ja tilinpäätöksessä esitettävään tietoon riippumatta arvioituista olennaisen virheellisuuden riskeistä. Tilintarkastajan harkinnan mukaan aineistotarkastustoimenpiteisiin voi sisältyä ulkopuolisia vahvistuksia. Aineistotarkastuksessa tilintarkastajan tulee täsmäyttää tilinpäätös kirjanpitoaineistoon ja tutkia tilinpäätöksen yhteydessä tehdyt olennaiset pääkirjanpitoviennit sekä muut oikaisut. (KHT-yhdistys 2012, 344.)

4.2.1 Kontrollien testaaminen

Mikäli tilintarkastaja kokee kontrollien toimivan tehokkaasti ja arvioi sen mukaan olennaisen virheellisuuden riskit kannanottotasolla, tai pelkillä aineistotarkastustoimenpiteillä ei voida hankkia riittävästi tarpeellista tilintarkastusevidenssiä, on tilintarkastajan suunniteltava ja suoritettava kontrollien testausta. Mitä enemmän tilintarkastaja luottaa kontrollien toimivuuteen, sitä vakuuttavampaa tilintarkastusevidenssiä hänen tulee hankkia. (KHT-yhdistys 2012, 341.)

Jotta tilintarkastaja voisi varmistua tilinpäätöksen oikeellisuudesta, on hänen varmistuttava siitä, että yhtiön kontrollit estävät oleelliset virheellisuudet. Sisäistä valvontaa voidaan tarkastaa tutkimalla toimintojen tapahtumia tai niiden taustalla olevia järjestelmiä. Aineistotarkastuksessa tilintarkastaja tarkastaa asiakirjoja kuten kirjanpidon tositteita. Toisena vaih-

toehtona on tarkastaa yhtiön sisäisen valvonnan järjestelmiä; yhtiön sisäisen valvonnan tarkastamiseen kuuluvat tietojärjestelmät, kontrollitoiminnot ja riskienarviointiprosessit. (Korkeamäki 2008, 44.)

4.2.2 Riittävän varmuuden saavuttaminen

Tilintarkastajan tavoitteena on hyvän tilintarkastustavan mukaisesti saada riittävä varmuus siitä, ettei tilinpäätös pidä sisällään olennaista virheellisyttä. Riittävän varmuuden saavuttamiseen tilintarkastajan on varmistuttava, että tilinavaus on oikein suoritettu, kirjanpidon liiketapahtumat ovat toteutuneet ja että ne kuuluvat yhtiölle, ja että kaikki liiketapahtumat, jotka olisi pitänyt kirjata kirjanpitoon, on kirjattu oikealle tilikaudelle ja oikeille kirjanpidon tileille. (Korkeamäki 2008, 43.)

Tilintarkastusevidenssiä tulee kerätä tarpeellinen määrä tilintarkastuskertomuksen tueksi. Tilintarkastajan arvio virheellisyyden riskeistä määrittää sen, kuinka paljon tilintarkastusevidenssiä tarvitaan; mitä suuremmat riskit, sitä enemmän tilintarkastusevidenssiä tulisi kerätä. Korkealaatuinen tilintarkastusevidenssi voi korvata määrän, mutta heikkolaatuista tilintarkastusevidenssiä lisäämällä ei voi korvata heikkoa laatua. (KHT-yhdistys 2012, 98.)

Tilintarkastajan on annettava lausunto siitä, että tilinpäätös on laadittu asianmukaisesti ja että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta. Näin ollen tilintarkastajan on saatava riittävä varmuus, että taseen ja tuloslaskelman luvut perustuvat kirjanpitoon, taseen varat ja velat ovat olemassa ja kuuluvat yhtiölle, ja että ne on arvostettu oikein. Tuloslaskelman on myös annettava oikea kuva tilikauden tuloksen muodostumisesta ja tilinpäätöksen tulee sisältää kaikki tilikauden liiketapahtumat. (Korkeamäki 2008, 46.)

4.2.3 Taseen tarkastaminen

Suomalainen kirjanpitokäytäntö yleisesti korostaa tuloslaskelman merkitystä, mutta tilintarkastuksessa pääpaino on taseen tarkastuksessa. Tase-eriä tarkastaessaan tilintarkastajan on varmistuttava siitä, että taseen varat ja velat ovat olemassa ja kuuluvat yritykselle. Tase-erät on esitettävä asianmukaisissa tase-erissä ja varojen ja velkojen on oltava oikein arvostettuna taseessa. Varojen ja velkojen olemassaolon voi todeta vertaamalla tase-eriä ulkopuolisten antamiin dokumentteihin, fyysisesti inventoimalla tai jollain muulla varmistamiskeinolla. Jokaisen tase-erän kohdalla tilintarkastajan tulee varmistua, että tase-erä on olemassa ja kuuluu yritykselle; koko tase tulee tarkastaa. (Korkeamäki 2008, 55-56, 61.)

Tilintarkastajan tulee harkita tuleeko hänen käyttää tarkastuksessa ulkopuolisia vahvistuksia koskevia toimenpiteitä. Usein tällaiset toimenpiteet ovat relevantteja tilien saldoista ja niihin liittyvistä kannanotoista puhuttaessa, mutta eivät kuitenkaan rajoitu niihin. Yleisiä tilanteita, joissa ulkopuolisia vahvistuksia koskevat toimenpiteet voivat tuottaa tarpeellista tilintarkastusevidenssiä ovat pankkitilien-, myyntisaamisten- ja ostovelkojensaldot, sekä sijoitukset. (KHT-yhdistys 2012, 357.)

Mikäli vaihto-omaisuus on tilinpäätöksen olennaisuuden kannalta merkittävä, on tilintarkastajan hankittava riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä sen olemassaolosta. Vaadittavan tilintarkastusevidenssin hankkiakseen tulee tilintarkastajan olla fyysisesti paikalla inventoinnissa, jos se vain on mahdollista; olemalla läsnä tilintarkastaja voi arvioida johdon menettelytapoja inventoinnin tulosten kirjaamisessa, havainnoida laskentamenettelyjen suorittamista ja tehdä itse tarkastuslaskentoja. Mikäli tilintarkastajan ole mahdollista olla fyysisesti paikalla inventoinnissa, on hänen suoritettava vaihtoehtoisia tilintarkastustoimenpiteitä hankkiakseen riittävästi tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä. Muutoin tilintarkastajan on mukautettava tilintarkastuskertomustaan. (KHT-yhdistys 2012, 418-419.)

4.2.4 Tuloslaskelman tarkastaminen

Tuloslaskelman ja taseen tarkastamiset kytkeytyvät vääjäämättä toisiinsa: menojen jakottaminen kuluiksi ja aktiivoiksi yhdistää monet tuloslaskelma- ja tase-erät. Tuloslaskelman tarkastamiseen kuuluu varmistus siitä, että tuloslaskelmaerät ovat oikein esitetty sekä tuloslaskelman analyttinen tarkastus. Tuloslaskelman analyttisellä tarkastuksella tarkoitetaan poikkeuksellisten erien tai summien etsimistä vertaamalla tilinpäätöksen tuloslaskelman lukuja edellisen vuoden tuloslaskelman lukuihin. Tulolaskelman analyttiseen tarkastukseen saattaa liittyä erilaisten tunnuslukujen laskemista. Tilintarkastajan on myös tarkastettava tuloslaskelmaerien oikea sijoittaminen tuloslaskelmakaavassa. (Korkeamäki 2008, 61,63.)

Analyttiset toimenpiteet soveltuvat paremmin lukumäärältään suuriin liiketapahtumiin, joiden käyttäytymistä on helppo ennustaa. Suunniteltujen analyttisten toimenpiteiden luotettavuus perustuu tietojen välisiin yhteyksiin: yhteyksien tulee säilyä muuttumattomina tai luotettavuus kärsii. Erilaiset analyttiset toimenpiteet tuottavat eritasoista varmuutta. (KHT-yhdistys 2012, 457.)

Katko on tilintarkastuksessa käytettävä termi, joka tarkoittaa liiketapahtumien kohdistamista tilikaudelle. Liiketapahtumat tulee kirjata suoriteperusteisesti: menot ja tulot kirjataan,

kun tuotannontekijä on vastaanotettu tai luovutettu. Tilintarkastajan tulee varmistua myynnin ja ostojen katkojen oikeellisuudesta. (Korkeamäki 2008, 65.)

4.2.5 Kirjanpidon tarkastaminen

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastukseen kuuluu yhtiön kirjanpidon tarkastaminen, mutta se ei tarkemmin määrittele, millä tavoin tämä tulisi toteuttaa. Hyvän tilintarkastustavan mukaan tilintarkastajien on käytännössä noudatettava kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, vaikka niitä ei olekaan vielä EU:ssa hyväksytyt sovellettavaksi.

(Halonen, Steiner 2009, 262.)

Tilintarkastajan tulee voida todentaa yhteys kirjanpitojärjestelmän ja osajärjestelmien välillä. Tämä tehdään täsmäyttämällä esim. myyntireskontra pääkirjanpitoon. Tilintarkastuksessa on varmistuttava siitä, että kirjanpitoaineistoa ei ole mahdollista manipuloida ja että liiketapahtumat ovat aitoja ja kirjanpitokirjauksien perustuvat niihin. Liiketapahtumien tulee olla kirjattuna oikeille tileille, oikean suuruisina ja oikealle tilikaudelle. Tilintarkastajan tulee varmistua myös siitä, että liiketapahtumat siirtyvät asianmukaisesti kirjanpitoon.

(Halonen, Steiner 2009, 263-265.)

Juoksevan kirjanpidon tarkastaminen on käytännössä pääkirjanpidon selaamista: pääkirjanpidosta etsitään epätavallisia kirjauksia. Tämä on varsin tehokas tilintarkastustoimenpide pienissä yhteisöissä. (Halonen, Steiner 2009, 268.)

4.2.6 Liitetietojen tarkastaminen

Kirjanpitolain (1336/1997) 3 luvun 1 §:n mukaan tilinpäätöksen on sisällettävä tase, tuloslaskelma, rahoituslaskelma sekä liitetiedot. Pienten kirjanpitovelvollisten ei tosin tarvitse laatia rahoituslaskelmaa (Taloushallintoliitto). Tarpeelliset lisätiedot ilmoitetaan liitetiedoissa, jotta tilinpäätös antaisi oikeat ja riittävät tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Pienen kirjanpitovelvollisen kriteerit täyttävä yritys saa antaa lyhennetyt liitetiedot: yhtiön tulee ilmoittaa ainoastaan taseen ulkopuolisista vastuista ja tase-erien kurssausperusteista. Nämä helpotukset koskevat vain kirjanpitoasetuksessa säädettyjä liitetietoja, eivätkä liity kirjanpitolain yleissäännökseen liitetiedoista. Tilintarkastajan on varmistuttava siitä, että liitetiedot sisältävät kaikki pakolliset liitetiedot ja tarpeelliset eriteltyt. Liitetietojen tulee olla kirjanpidon mukaisia ja niiden tulee olla laadittu hyvän kirjanpito-tavan mukaisesti. Huomionarvoista on, että liitetiedot antavat tuloksen ja taloudellisen aseman kannalta tarpeelliset tiedot. (Korkeamäki 2008, 67-68.)

4.2.7 Hallinnon tarkastaminen

Tilintarkastuslain (459/2007) 3 luvun 11 §:ssä määritellään tilintarkastuksen neljäntenä kohteena hallinnon tarkastus. Tämän perustana on tilintarkastuslain 3 luvun 15 §:ssä annettu määräys tilintarkastuskertomuksessa annettavasta huomautuksesta: jos tilintarkastaja havaitsee yhtiömiehen, hallituksen tai muun vastuuvollisen rikkoneen yhtiön sääntöjä tai syyllistyneen tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus, on tilintarkastajan huomautettava tästä tilintarkastuskertomuksessa.

Tilintarkastajan tarkoituksena ei ole puuttua liiketaloudellisiin toimenpiteisiin, vaan valvoa vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta. Merkityksellistä hallinnon tarkastuksessa ovat huolellisuusvelvollisuuden ja osakkeenomistajien yhdenvertaisuuden periaatteet. Tilintarkastajan on valvottava, että hallinto noudattaa muitakin lakeja. Oleellista on, aiheuttaako lakien rikkominen vahinkoa yritykselle ja johtaako se vahingonkorvausvelvollisuuteen. Ei voida kuitenkaan olettaa, että tilintarkastaja on muiden kuin taloutta ja hallintoa koskevien lainsäädäntöjen asiantuntija. Hallintoa tarkastaessaan tilintarkastajan tarkastuksen kohteina ovat erityisesti hallintoelintenpöytäkirjat, rakenne- ja rajoitusjärjestelyt, viranomaisilmoitukset, julkiset rekisteriotteet, osakeluettelot, sopimukset ja vakuutukset. (Korkeamäki 2008, 72-74.)

Tilintarkastajan on saatava toimivalta johdolta vahvistusilmoituskirje, josta käy ilmi, että johto on antanut tilintarkastajalle kaikki oleelliset tiedot, pääsyn aineistoon ja toimeksianton ehtojen mukaisen kommunikointimahdollisuuden. Lisäksi vahvistusilmoituksesta tulee ilmetä, että kaikki liiketapahtumat on kirjattu ja että ne sisältyvät tilinpäätökseen. (KHT-yhdistys 2012, 585-586.)

4.2.8 Jatkuvuuden periaate

Tilintarkastajan tulee tilinpäätöksen tarkastuksen ohessa miettiä toiminnan jatkuvuuden periaatetta (going concern). Tarkastuskohteen liiketoimintaa ei saada olla lopettamassa, eikä sitä saa uhata konkurssi. Negatiivinen oma pääoma, heikot kannattavuuden tunnusluvut ja tärkeän asiakkaan menettäminen ovat esimerkkejä toiminnan jatkuvuuden vaarantumisesta. (Korkeamäki 2008, 54.)

Tilintarkastajan on hankittava tarpeellinen määrä tilintarkastusevidenssiä, joka osoittaa toimivan johdon käyttäneen oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laatimisessa. Tilintarkastusevidenssi ei saa antaa osviittaa siitä, että yhteisön kykyyn jatkaa toimintaansa liittyy olennaista epävarmuutta. (KHT-yhdistys 2012, 568-569.)

4.3 Päätämisvaihe

Tilintarkastusprosessin viimeisessä vaiheessa arvioidaan hankittua tilintarkastusevidenssiä: onko tilinpäätöksen olennaisen virheellisyysriski tarpeeksi alhaisella tasolla. Tilintarkastajan on otettava huomioon koko tilintarkastusprosessin aikana hankittu tilintarkastusevidenssi. Päätämisvaiheessa on oleellista miettiä, ovatko tarkastustoimenpiteet olleet asianmukaisia ja riittäviä. Niiden perusteella tilintarkastaja tekee johtopäätökset ja raportoi niistä hallintoelimille. Raportoinnin jälkeen tilintarkastajan on säilytettävä koko tilintarkastusdokumentaatio asianmukaisesti. (Halonen, Steiner 2009, 59.)

Tilintarkastuksen päättämistoimien prosessi alkaa tilintarkastusevidenssin arvioinnilla ja jatkuu tarkastushavaintojen kokonaisarvioinnilla. Havaintojen arvioinnin jälkeen tilintarkastaja laatii tilintarkastuskertomuksen, kommunikoi hallintoelimille ja saattaa dokumentaation loppuun. Tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan tärkein antama raportti; tilintarkastuskertomuksella tilintarkastaja kommunikoi havainnoistaan tilinpäätöksen käyttäjille. (Halonen, Steiner 2009, 441-442.)

Laadunvalvontatarkastuksen suorittajan täytyy arvioida tilintarkastuskertomusta laadittaessa huomioon otettuja johtopäätöksiä ja ratkaisuja. Arvioinnissa käydään läpi tilinpäätös, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastajan tekemät harkintaan perustuvat ratkaisut ja johtopäätökset. (KHT-yhdistys 2012, 661.)

5 ISA-Standardien mukainen tilintarkastus

Vuonna 2007 Suomessa tuli voimaan uusi tilintarkastuslaki, johon sisältyy vaatimus hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. EU:n tilintarkastusdirektiivin käyttöönoton myötä lakiin tuli vaatimus kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta. (KHT-yhdistys 2012, VII.)

Suomessa tilintarkastuksen kohteena ovat tilintarkastuslain (459/2007) 11 §:n perusteella yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkistus. Tilintarkastuslain 15 §:n mukaan tilintarkastajan on pystyttävä toteamaan, että tilinpäätös ja toimintakertomus ovat ristiriidattomia sekä niiden antavan oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastuslain 13 §:n ja sen nojalla annettujen säädösten lisäksi tilinpäätösten tilintarkastuksessa on noudatettava yhteisössä sovellettaviksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja.

Standardit ja suositukset muodostavat tärkeän osan tilintarkastusalaa sääntelevistä lähteistä. Suomessa näitä ovat KHT-yhdistyksen antamat soveltamisohjeet tilintarkastajille; ohjeet perustuvat standardeihin, joita on kuitenkin mukautettu kansalliseen lainsäädäntöön ja olosuhteisiin. (Halonen, Steiner 2009, 37.)

Tilintarkastusstandardien tarkoituksena on lisätä niiden käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen. Tilintarkastajan antamasta lausunnosta on käytävä ilmi, että tilinpäätös on laadittu olennaisilta osiltaan oikein ja että se antaa oikean ja riittävän kuvan. ISA-standardien mukaisesti suoritettu tilintarkastus antaa tilintarkastajalle mahdollisuuden lausua näin. (Halonen, Steiner 2009, 13.)

5.1 Tilintarkastuksen tavoite

ISA 200-standardin mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on lisätä luottamusta tilinpäätökseen. Tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, antaako tilinpäätös tilinpäätösnormiston mukaisesti oikean ja riittävän kuvan. Lausuntonsa perustaksi tilintarkastajan on hankittava kohtuullinen varmuus siitä, onko tilinpäätöksessä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyttä. Tilintarkastusevidenssiä keräämällä tilintarkastaja alentaa tilintarkastusriskin riittävän alhaiselle tasolle; alhainen tilintarkastusriski tarkoittaa kohtalaista varmuustasoa. (KHT-yhdistys 2009, 82-83.)

Kohtuullisen varmuuden hankkimiseksi ISA-standardit edellyttävät tilintarkastajan käyttävän ammatillista harkintaa ja skeptisyyttä kaikissa tilintarkastusprosessin vaiheissa. Lisäksi standardit vaativat, että tilintarkastaja arvioi olennaisen virheellisyyden riskejä sekä yh-

teisöstä että sen toimintaympäristöstä. Tilintarkastajan on hankittava tarpeellinen määrä asianmukaista tilintarkastusevidenssiä sekä laadittava niiden perusteella tekemiensä johtopäätösten perusteella lausunto tilinpäätöksestä. (KHT-yhdistys 2009, 83.)

Tilintarkastajan on käytettävä ammatillista skeptisyyttä suunnitellessaan ja suorittaessaan tilintarkastustoimenpiteitä: aina on olemassa virheellisyyksiä, joiden lopputuloksena tilinpäätös on olennaisesti virheellinen. Hankittua tilintarkastusevidenssiä on arvioitava kriittisesti ja tunnistettava ristiriitaisuudet informaatioiden välillä. Tilintarkastajan ei tule lähtökohtaisesti pitää johtoa epärehellisenä, mutta hänen on otettava sen mahdollisuus huomioon tilintarkastusta tehdessään. (Halonen, Steiner 2009, 51.)

5.2 Tilintarkastuksen eettiset vaatimukset

Tilintarkastajaa koskevat kansainvälisen tilintarkastajaliiton (myöhemmin IFAC) antamat eettiset ohjeet, mukaan lukien riippumattomuus. Eettisten ohjeiden peruseriaatteina pidetään rehellisyyttä, objektiivisuutta, ammatillista pätevyyttä ja salassapitovelvollisuutta. (KHT-yhdistys 2009, 94.)

IFACin eettiset ohjeet edellyttävät, että tilintarkastaja on riippumaton tilintarkastuksen kohteena olevasta yhteisöstä. Riippumattomuus varmistaa tilintarkastajan mahdollisuuden tilintarkastuslausunnon laatimiseen ilman lausuntoa vaarantavia tekijöitä sekä edesauttaa säilyttämään objektiivisuuden ja ammatillisen skeptisyyden. (KHT-yhdistys 2009, 94.)

5.3 Ammatillinen harkinta

Tilintarkastuksen asianmukaisen suorittamisen kannalta on välttämätöntä, että tilintarkastaja käyttää tarkastuksessa ammatillista harkintaa. ISA-standardeja ei ole mahdollista tulkita eikä asiantuntemukseen perustuvia johtopäätöksiä voida tehdä soveltamatta tietämystä ja kokemusta. Olennaisuutta ja tilintarkastusriskiä koskevat päätökset sekä suoritettavien tilintarkastustoimenpiteiden luonne, ajoitus ja laajuus vaativat tilintarkastajalta ammatillista harkintaa. Myös tilintarkastusevidenssin määrä ja niiden perusteella tehtävät johtopäätökset vaativat tilintarkastajalta omaa harkintakykyä. (KHT-yhdistys 2009, 96-97.)

Ammatillista harkintaa tulee käyttää koko tilintarkastusprosessin ajan ja se on dokumentoituva asianmukaisesti; kokeneen tilintarkastajan on saatava käsitys siitä, mitä ammatilliseen harkintaan perustuvia toimenpiteitä ja ratkaisuja on tehty. Ammatillista harkintaa ei tule kuitenkaan käyttää perusteena päätöksille, joita tilintarkastusevidenssi ei tue. (KHT-yhdistys 2009, 97-98.)

5.4 Olennaisuuden käsite

Kansainväliset tilintarkastusstandardit velvoittavat tilintarkastajaa noudattamaan olennaisuuskäsitettä tilintarkastuksissa. Olennaisuudella tarkoitetaan sitä rahamäärällistä virhetta, joka yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa vaikuttaisivat tilinpäätöksen käyttäjän tekemiin päätöksiin. Tilintarkastaja käyttää omaa ammatillista harkintaansa olennaisuutta määrittäessään, koska olennaisuus ei ole tarkka luku. Olennaisuusrajan alittavat asiat voivat luonteensa takia olla olennaisia. (Halonen, Steiner 2009, 133-134.)

Olennaisuuskäsitettä sovelletaan koko tilintarkastusprosessin ajan suunnitteluvaiheesta päättämävaiheeseen. Tilintarkastaja käyttää myös tilintarkastuksen aikana esille tulleiden virheellisyyksien arvioimisessa olennaisuuskäsitettä. Suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja tekee rahamäärällisen arvion siitä, kuinka suuret virheet ovat olennaisia. Olennaisuusraja toimii perustana riskinarviointitoimenpiteitä valittaessa, olennaisten virheellisyyksien riskiä arvioitaessa sekä aineistotarkastustoimenpiteitä valittaessa. Rahamääräisen olennaisuuden lisäksi tilintarkastajan tulee ottaa huomioon virheiden luonne ja vallitsevat olosuhteet. Olennaisuusrajaa voidaan muokata tilintarkastuksen edetessä. (Halonen, Steiner 2009, 134-135.) Tilintarkastaja ei ole velvollinen havaitsemaan tilinpäätöksen kannalta epäolennaisia virheellisyyksiä. (KHT-yhdistys 2009, 83.)

Olennaisuuden määrittäminen vaatii tilintarkastajalta ammatillista harkintaa. Usein määritettäessä kokonaisolennaisuutta käytetään prosenttiosuuksia erilaisista vertailukohteista. Vertailukohteina tilintarkastaja voi käyttää esimerkiksi seuraavia: voitto ennen veroja, liikevaihto, oma pääoma ja nettovarallisuus. Tilintarkastajan tehtävänä on pohtia, mikä vertailukohde sopii kuhunkin toimeksiantoon. (Halonen, Steiner 2009, 143.)

ISA-standardeissa ei anneta yksityiskohtaisia ohjeita siitä, miten kokonaisolennaisuus tulisi määrittää. Usein katsotaan, että jatkuvien toimintojen tuloksesta 3-7 % on hyvä lähtökohta kokonaisolennaisuuden määrittämiselle. Muita mittareita voisi olla liikevaihto (1-3 %), varat (1-3 %) tai oma pääoma (3-5 %). (KHT-yhdistys 2009, 390.) Tilintarkastusdokumentaatiosta tulee käydä ilmi rahamäärällinen tilinpäätöksen kokonaisolennaisuus ja tilintarkastustyössä käytettävä olennaisuus. (Halonen, Steiner 2009, 149.)

Olennaisuudelle määritetty rahamäärä tulee arvioida uudelleen ennen toimenpiteiden tuloksien ja mahdollisesti esiintyneiden virheellisyyksien arviointia. Koska olennaisuus määritellään alun perin yhtiön taloudellista tulosta koskevan informaation perusteella, on se arvioitava uudelleen, sillä todellinen tulos saattaa olla poikkeava alkuperäisestä olettamasta. (KHT-yhdistys 2012, 664.)

5.5 ISA-Standardien määritelmä pienille yhtiöille

Kansainväliset tilintarkastusstandardit määrittävät pienet yhteisöt sellaisiksi, joiden omistus keskittyy vain muutamille henkilöille. Ominaispiirteinä pienille yhteisöille pidetään yksinkertaisia liiketapahtumia ja selkeää kirjanpitoa. Lisäksi pienissä yrityksissä katsotaan usein olevan vähän sisäisiä kontrolleja, johdon tasoja, liiketoiminta-alueita ja henkilöstöä; tuotteiden kirjo on pienillä yrityksillä vähäinen. (KHT-yhdistys 2009, 106-107.)

5.6 Riskienarviointitoimenpiteet

Riskienarviointitoimenpiteitä tekemällä tilintarkastaja muodostaa käsityksen yrityksestä, sen sisäisestä valvonnasta sekä toimintaympäristöstä. Tämä auttaa tilintarkastajaa tunnistamaan olennaisen virheellisuuden riskit. Riskienarviointitoimenpiteet toimivat tilintarkastusevidenssinä ja ne tukevat arvioita olennaisesta virheellisyydestä. (Halonen, Steiner 2009, 154.)

Tilintarkastajalla tulee olla selkeä käsitys toimeksiannon toimialasta ja siihen liittyvistä sääntelyistä sekä yhtiön luonteesta. Yhtiön toiminnot, hallintorakenne, sijoitukset, organisointi ja rahoitus liittyvät kaikki yhtiön luonteeseen. Lisäksi tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että yhtiön tilinpäätöksen laatimisperiaatteet soveltuvat sen toimintaan. Tilintarkastajan on muodostettava käsitys yhteisön strategioista ja niihin liittyvistä liiketoimintariskeistä sekä siitä, miten yhteisössä mitataan taloudellista tulosta. (KHT-yhdistys 2012, 126.)

Tilintarkastajalla tulee olla selvä käsitys yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä koko tilintarkastusprosessin ajan; tilintarkastajan käsitys yhteisöstä luo perustan tilintarkastussuunnitelmalle ja tilintarkastajan ammatilliselle harkinnalle. Tilintarkastaja käyttää tätä perustaa olennaisuutta, tilintarkastustoimenpiteitä ja tilinpäätöksen virheellisyyden riskejä arvioi-
dessaan. (KHT-yhdistys 2012, 126.)

Tilintarkastajan näkemys liiketoimintariskeistä ja hyväksyttävästä tilintarkastusriskistä saattaa muuttua asiakkaan toimialasta ja toimintaympäristöstä riippuen. Toimintariskit ja olennaisen virheellisyyden alueet ovat usein toimialakohtaisia. Tietyillä toimialoilla on erinäisiä määräyksiä siitä, miten tilinpäätös tulee laatia sovellettavien tilinpäätösperiaatteiden mukaisesti. Jotta tilintarkastaja saisi tarpeeksi kattavan käsityksen asiakkaidensa toimialasta, on hänen arvioitava markkinoiden ja kilpailun lisäksi toiminnan syklisyyttä, tuoteteknologiaa ja sääntely-ympäristöä. (Halonen, Steiner 2009, 160-161.)

Tilintarkastusstandardi 315:n mukaan tilintarkastuksen riskienarviointitoimenpiteisiin tulee sisältyä tiedustelua johdolle, analyttisiä toimenpiteitä, havainnointia ja yksityiskohtaista tarkastusta. Jos tilintarkastajalla on aiempaa informaatiota yhtiöstä, tulee hänen arvioida tiedon oikeellisuutta: onko edellisen tilintarkastuksen jälkeen yhtiössä tapahtunut muutoksia, jotka voivat vaikuttaa tilinpäätöksen oikeellisuuteen. (KHT-yhdistys 2009, 281.)

5.7 Yhteisön luonne

Tilintarkastajan tulee muodostaa käsitys yhteisön luonteesta, jotta hän saisi käsityksen siitä, mitä esitettäviä tietoja tilinpäätökseen tulisi sisältyä. Yhteisön toiminnot, hallintorakenne, rahoitus ja tulevat investoinnit ovat kaikki oleellisia yhteisön luonteen määrittäviä tekijöitä. (Halonen, Steiner 2009, 162-163.)

5.8 Analyttiset toimenpiteet

Riskienarviointiprosessiin liittyvät oleellisesti analyttiset toimenpiteet; analyttisten toimenpiteiden avulla tilintarkastaja voi löytää toimeksiannosta täysin uutta tietoa. Analyttisillä toimenpiteillä tarkoitetaan suhde- ja tunnuslukujen vertailua odotusarvoihin. Tilinpäätöksen lukuja vertaamalla edellisen vuoden lukuihin tilintarkastaja voi havaita epätavallisia muutoksia. Näin tilintarkastaja voi kohdistaa tilintarkastuksen painopisteitä aluille, joilla on korkeampi olennaisen virheellisyyden riski. (Halonen, Steiner 2009, 158.)

Analyttiset toimenpiteet auttavat tilintarkastajaa tunnistamaan tilinpäätökseen ja tilintarkastukseen liittyviä seikkoja kuten epätavallisia liiketoimia ja kehityssuuntia. Riskienarviointitoimenpiteiden lisäksi analyttisiä toimenpiteitä voidaan käyttää hankittaessa evidenssiä tilinpäätöskannanotosta tai tilinpäätöksen kokonaistarkastelussa. (KHT-yhdistys 2012, 133.)

6 Työkirjan prosessi

Tilintarkastusta ohjaavat ISA-standardit ovat varsin raskaita pienten yritysten tilintarkastukseen. Ne vaativat paljon aikaa ja pitävät sisällään asioita, jotka eivät sovellu hyvin pienten yhtiöiden tilintarkastuksiin.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on luoda pienelle tilintarkastustoimistolle dokumentointipohjaksi työkirja, joka tekisi tilintarkastusprosessista jouhevaa ja olisi samalla tarpeeksi kattava ISA-standardeja ajatellen. Produkti helpottaa myös laadunvalvontaa, kun tilintarkastajan dokumentit ovat selkeästi esitetty ja jaoteltu. Samalla työkirja toimii tilintarkastusassistentteille eräänlaisena muistiona, josta on helppo käydä läpi ne asiat, jotka ovat vielä tarkastamatta.

Opinnäytetyö suoritettiin toimeksiantona pienelle tilintarkastustoimistolle. Tavoitteena oli parantaa tilintarkastusprosessin dokumentoimista ISA-standardeja ajatellen: vanhentuneet dokumentointikäytännöt vaikeuttavat sekä tilintarkastusassistenttien että laadunvalvojien työtä. Uudella dokumentointipohjalla nopeutetaan tilintarkastusprosessia ja parannetaan tilintarkastusdokumenttien laatua.

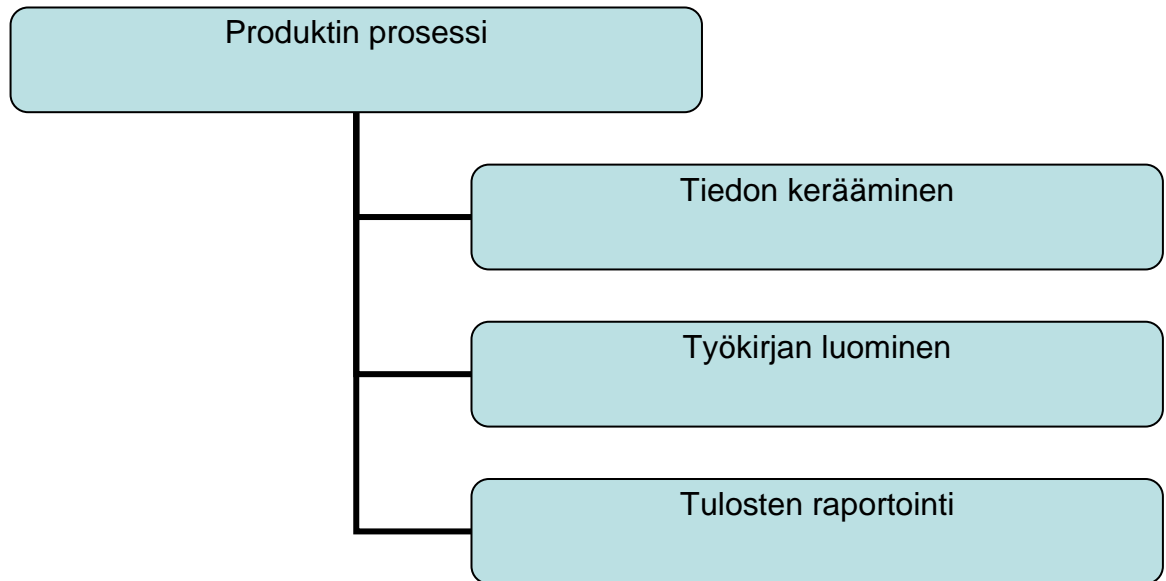
Työkirja on suunniteltu erityisesti pienten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten, ja työhön tulevat osat ovat sen mukaan valittu. Laadullisia mittareita produktille ovat vastaavuus tilintarkastusprosessin kanssa ja yhteneväisyys ISA-standardien kanssa. Kaikkia standardeja ei ole tarkoitukseen seurata, mutta olennaisimmat standardien vaatimukset tilintarkastusdokumentin sisällöstä tulisi täyttyä.

Produktin tavoitteena ei ole olla valmis työkirja, vaan sen tarkoituksena on toimia valmiina dokumentointipohjana, jota voidaan myöhemmin muokata paremmin sopimaan sen käyttäjän tarkoitukseen. Työkirjaa voidaan vaihtoehtoisesti muokata myös asiakaskohtaisesti sopimaan eri yhtiömuotojen tarkastukseen.

6.1 Laadintaprosessi

Tässä osiossa kuvataan vaihe vaiheelta produktin valmistumisprosessia: kuinka teoriaosio linkittyy työkirjaan, ja millä perusteilla työkirjaan sisällytetyt asiat ovat valittu. Työkirjan suunnitteleminen alkoi keräämällä informaatiota tilintarkastusalasta kirjallisuudesta, alan lehtijulkaisuista ja Internetistä. Tarkoituksena oli saada yleiskuva tilintarkastusalan tilanteesta ja tulevaisuuden näkymistä; tänä päivänä korostetaan dokumentoinnin merkitystä

tilintarkastuksessa. Dokumentointiin keskittyvä opinnäytetyö on hyvin ajankohtainen, ja produktimuodossa sitä on helppo käsitellä ja soveltaa käytännön työhön.

Kuvio 1. Opinnäytetyön prosessin kuvaus

Produktin suunnittelu jatkui teoriamateriaalin keräämisellä. Ensin kävin tilintarkastusprosessin läpi, jonka jälkeen syvensin teorianäytämystäni kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista. Tarkoituksena oli saada selkeä kuva tilintarkastusprosessista ja sitä ohjaavista standardeista. Eniten huomiota kiinnitin dokumentoimista koskeviin standardeihin. Työkirja mukaili tilintarkastusprosessia pitäen sisällään suunnittelu-, toteutus- ja lopettamisvaiheen. ISA-standardit puolestaan määrittävät sen, mitä työkirjaan tulevien asioiden tulee pitää sisällään.

Viimeisessä vaiheessa aloin kokoamaan työkirjaa vaihe vaiheelta perustuen aiemmin keräämääni teoriapohjaan. Excel-työkirjan välilehdet suunnittelin käyttäen omaa harkintaani siitä, mikä olisi käytännöllisin tapa esittää tilintarkastuksen eri vaiheet. Välilehtien sisältö tulee tilintarkastusprosessista ja ISA-standardien vaatimuksista: välilehtien yläosaan on merkitty jokaisen välilehden kannalta olennaisimmat ISA-standardit.

6.2 Työkirjan kokoaminen

Tilintarkastusprosessi oli olennaisessa osassa koko produktin luomisprosessia. Työkirjan välilehdet on jaettu suunnittelu-, toteuttamis- ja päätösvaiheeseen. Perustiedot yhtiöstä ja suunnitteluvälilehti kuuluvat suunnitteluvaiheeseen, jota ISA-standardit kutsuvat riskienarviointivaiheeksi. Tämän jälkeen tilintarkastaja vastaa arvioituihin riskeihin tilintarkastuksen toteutusvaiheessa, joka koostuu hallinnon, tuloslaskelman, taseen, liitetietojen ja verotuksen tarkastuksesta. Viimeisessä vaiheessa kootaan yhteen tilintarkastuksen kannalta

oleelliset havainnot yhteenveto ja raportointi välilehdelle. Tätä vaihetta kutsutaan teoriaosiossa päättämisvaiheeksi, mutta se tunnetaan myös raportointivaiheena.

Olennaista työkirjassa on, että tilintarkastusprosessissa säilyy yhteys suunnitteluvaiheesta päättämisvaiheeseen. Loin yhteyden suunnitteluvaiheen ja muiden tilintarkastusprosessin vaiheiden välille linkittämällä tilintarkastussuunnitelman kohdat oikeille välilehdilleen. Tällä tavoin tilintarkastaja näkee helposti, mitä hän on suunnitteluvaiheessa ajatellut olennaiseksi tarkastaa.

6.2.1 Riskienarviointivaihe

Aloitin työkirjan rakentamalla etusivun, johon on koottu asiakkaan nimi, tilikausi, tilintarkastajan nimi, tarkastuspäivämäärät ja työtunnit sekä tarkastuslista, johon rakensin IF-lausekkeella muodostumaan sanan ”ok”, kun työkirjan käyttäjä merkitsee toisessa välilehdessä tehdyn työn valmiiksi. Tilintarkastaja arvioi toiminnan jatkuvuutta kuvaavaa ”going concern” -kohtaa ja merkitsee siihen manuaalisesti ok, kun hän on vahvistanut toiminnan olevan jatkuvaa. Samoin tilintarkastaja merkitsee itse manuaalisesti vahvistusilmoituskirjeen saaduksi. Etusivu kokoaa yhteen koko tilintarkastuksen ja siitä on helppo tarkastaa, mitkä tilintarkastuksen osa-alueet ovat vielä tekemättä tai vaativat lisäselvitystä.

Tarkastuslista			
Tilinavaus		OK	
Tilintarkastussuunnitelma		OK	
Hallinto		OK	
Liitetiedot		kesken	
Tuloslaskelma		OK	
Tase		OK	
Tase-erittelyt		kesken	
Kirjanpito		kesken	
Verotus		kesken	
Yhteenveto ja raportointi		kesken	
Going concern			(ok kun valmis)
Vahvistusilmoitus		OK	(ok kun valmis)

Kuva 1. Etusivu

Etusivun jälkeiseen välilehteen merkataan kaikki yhtiön perustiedot, kuten nimi ja osoite. Kaupparekisteritiedot ja omistusosuudet löytyvät samalta välilehdeltä. Tästä alkaa tilintarkastuksen suunnittelu. Suunnittelulle tarkoitettulla välilehdellä muodostetaan ISA-standardien mukaisesti käsitys yhtiön toimialasta ja yhteisön luonteesta. Olennaisuus las-

kee automaattisesti tilikauden tuloksen, liikevaihdon ja oman pääoman prosenttimääräisten lukujen mukaisen keskiarvon. Tilintarkastaja voi itse muuttaa olennaisuuden rajaa manuaalisesti, mikäli hän katsoo sen tarpeelliseksi. Suunnitteluvaiheen kokonaisstrategiana toimivat edellisen vuoden tärkeimmät muistiinpanot, jotka työkirjan käyttäjä kopioi suunnitteluvälilehdelle.

Olennaisuus	keskiarvo	2 194
Tilikauden tulos	7 %	1 596
Liikevaihto	3 %	3 000
OPO	5 %	1985,7

Kuva 2. Olennaisuus

6.2.2 Havaittuihin riskeihin vastaaminen

Toteutusvaiheen alussa tarkastetaan tilinavaus vertaamalla edellisen vuoden tilikohtaisen taseen lukuja tarkastettavan tilikauden vertailulukuihin. Hallintovälilehdelle kirjataan kaikki hallintoelinten pöytäkirjat ja johdon tai muun tilintarkastuksen kannalta tärkeän henkilön kanssa käydyt keskustelut.

	31.12.2013	31.12.2012
Rahoitusomaisuus	27014	27000
lyhytaikainen vpo	10800	10600
käyttöpääoma	16214	16400
vaihto-omaisuus	6500	6000
kiertonopeus (pv)	474,5	547,5
liikepääoma	22714	22400
myyntisaamiset	3000	5000
kiertonopeus	8,8306452	29,435484
OPO	39714	30200
pääomatulo-osinko	3177,12	2416
omavaraisuus	79 %	59 %

Kuva 3. Analyttiset toimenpiteet

Tuloslaskelman ja taseen luvut kopioidaan niille kuuluville välilehdille, joissa kaavat laskevat automaattisesti tunnuslukuja, joita tilintarkastaja voi hyödyntää analyttisissä tarkastuksissaan. Näillä analyttisillä toimenpiteillä tilintarkastajan on helpompi saada selkeä kuva yrityksen nykytilasta ja oleellisen virheellisyyden riskeistä. Kirjanpidon tarkastustoimenpiteet ja niiden tulokset taltioidaan eri välilehdelle.

Liitetietoihin kohdistuneet tarkastustoimenpiteet kirjataan liitetiedot välilehdelle. Oleellista on, että kaikki liitetiedot on annettu, tarpeelliset erittelyt on laadittu, tiedot ovat kirjanpidonmukaisia ja että ne ovat esitetty hyvän kirjanpitotavan mukaisesti. Kun tilintarkastaja on varmistunut tästä, kirjaa hän manuaalisesti ”ok” kyseisten kohtien oikealle puolelle. Virheet ja muut tarkastushavainnot liitetiedoista dokumentoidaan muistiinpanoja kohtaan.

Kuten teoriaosiossa mainitaan, tilintarkastuksessa pääpaino on taseen tarkastuksessa. Työkirjan käyttäjä kopioi manuaalisesti tase-erät ensimmäisellä tarkastuskerralla. Seuraavalla tarkastuskerralla tase-erien tiedot ovat valmiina; ainoastaan uudet luvut ja lisäykset tase-erittelyyn on kirjattava joka tilikausi erikseen. Tase-erien viereen tilintarkastaja merkitsee tarkastusmetodinsa ja mahdolliset tarkastushavainnot. Tilinpäätöksen kannalta oleelliset virheet kirjataan yhteenveto ja raportointi välilehdelle.

Verotusvälilehdelle taltioidaan verotuspäätöksen tiedot, jotka täsmäytetään tilinpäätöseen. Muut verotukseen liittyvät asiat kuten johdon verotuksen optimointi kirjataan samalle välilehdelle.

6.2.3 Raportointivaihe

Viimeiselle välilehdelle kirjataan koko tilintarkastusprosessin aikana hankitun tilintarkastusevidenssin oleellisimmat havainnot. Tilintarkastaja kerää kaikille välilehdille dokumentoimansa huomautukset yhteenveto-välilehdelle. Havaintojen perusteella tilintarkastaja voi tehdä lisäselvityksiä ja tiedosteluja. Havainnot voivat vaikuttaa tilintarkastuskertomuksen muotoon. Johtopäätökset-otsikon alle tilintarkastaja arvioi tilintarkastushavainnoissa huomattuja virheitä: tilintarkastaja kokoaa yhteen havaitut virheet ja arvioi, ovatko ne yhdessä olennaisia tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta.

Alakulmaan kirjataan tilintarkastuskertomuksen antamispäivämäärä, sen muoto ja mahdolliset huomautukset hallitukselle. Koska kaikki tilintarkastuksen aikana tehty tilintarkastustoimenpiteet ja hankittu tilintarkastusevidenssi on dokumentoitu samaan tiedostoon, on tilintarkastajan pidettävä huoli vain siitä, että työkirja taltioidaan huolellisesti.

Tilintarkastuskertomus on annettu	12.3.2013
Kertomuksen muoto	vakio
Muistio	ei
Tilintarkastuspöytäkirja	ei

Kuva 4. Raportointi

7 Pohdinta

Opinnäytetyön tuloksena syntyi Microsoft Excel – taulukkolaskentaohjelmaan rakennettu työkirja. Produkti tehtiin toimeksiantona pienelle tilintarkastustoimistolle: tavoitteena oli parantaa yrityksen tilintarkastusprosessin dokumentoimista.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda jokapäiväisessä tilintarkastustyössä apuna toimiva työkirja, joka helpottaisi tilintarkastusprosessin dokumentoimista ja laadunvalvojan työtä. Tilintarkastusassistenteille työkirjan tulisi toimia muistiona, josta assistentit voivat tarkastaa tilintarkastuksen kannalta tärkeät asiat. Mielestäni näissä tavoitteissa on onnistuttu hyvin: työkirja on selkeä ja helppokäyttöinen työväline jokapäiväiseen tilintarkastukseen. Tilintarkastusprosessin eri vaiheet ovat hyvin jaoteltu ja työkirjan välilehtien sisältö on yksinkertaista ja helposti omaksuttavaa.

Työkirjan toisena tavoitteena oli olennaisilta osiltaan täyttää dokumentoinnille asetetut laatuvaatimukset. Työkirja ei kata aukottomasti kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, vaan sen käyttäjän on tunnettava tilintarkastusprosessi ja osattava käyttää ammatillista harkintaa tilintarkastustoimenpiteitä tehdessään. Produktiin valittiin pienten osakeyhtiöiden tilintarkastamisen kannalta oleellisimpia standardeja ja luotiin niiden pohjalta tilintarkastusprosessin dokumentoimista helpottava työkalu. Jokaiseen välilehteen on kirjattu kyseisen tarkastusvaiheen kannalta olennaisimmat ISA-standardit.

Tapasin opinnäytetyöprosessin aikana ohjaajani muutamaan otteeseen. Keskustelimme hänen kanssaan yleisesti opinnäytetyön rakenteesta ja tarkemmin siitä, mikä olisi paras tapa toteuttaa tilintarkastuksen dokumentoimista käsittelevä produkti. Nämä tapaamiset olivat keskeisiä opinnäytetyön edistymisen kannalta: produktia oli helpompi työstää, kun pystyin hyödyntämään ohjaajani näkemyksiä ja yhdistämään ne omieni kanssa. Lisäksi keskustelin toiminnallisista opinnäytetöistä vastaavan ohjaajan kanssa. Hän auttoi minua erityisesti työkirjan prosessin rakenteen kanssa.

Työkirja on suunniteltu pienten osakeyhtiöiden tilintarkastukseen, mutta siihen on mahdollista tehdä tarvittavia muutoksia, joiden avulla työkirjaa voi hyödyntää esimerkiksi asunto-osakeyhtiöiden tilintarkastuksessa. Jatkokehityksenä työkirjaa voitaisiin muokata jokaisen asiakkaan kohdalla erikseen heidän tarkastukseensa parhaiten sopivalla tavalla.

7.1 Opinnäytetyön luotettavuus

Teoriaosiossa käytetyt lähteet ovat hyvin luotettavia: KHT- yhdistyksen käännökset ISA-standardien soveltamisesta ohjaavat tilintarkastajien työtä ja Balanssi-lehti on arvostettu tilintarkastajien keskuudessa. Internet-lähteinä käytin vain tunnettuja ja arvostettuja sivustoja, kuten Työ- ja elinkeinoministeriön ja tilintarkastuslautakunnan verkkosivuja.

Työkirja sisältää useita soluviittauksia, joista monet ovat eri välilehtien välillä. Produktin luotettavuuden kannalta on oleellista, että tehdyt linkitykset toimivat oikein: solujen tulee viitata käytetyn kaavan mukaiseen soluun ja kaavojen tulee olla rakennettu oikein. Kokeilin kaavoja useaan otteeseen produktin luomisprosessin aikana parantaakseni niiden luotettavuutta.

Toisena luotettavuuden arviointikriteerinä produktille on vastaavuus kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin. Tilintarkastuslaki ei suoraan velvoita noudattamaan ISA-standardeja, vaan velvoittavuus tulee osana hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Keskityin opinnäytetyöprosessini aikana dokumentointiin liittyviin standardeihin. Erityistä huomiota kiinnitin TILA:n laadunvarmistuksissa esiin tulleisiin puutteisiin: tilintarkastuksen suunnittelu, olennaisuus ja tilintarkastustoimenpiteiden ja -evidenssien dokumentoiminen olivat oleellisia asioita. Opinnäytetyö ei aukottomasti täytä ISA-standardien vaatimuksia, mutta dokumentoinnin kannalta oleellisiin asioihin on mielestäni kiinnitetty tarpeeksi huomiota: tilintarkastusprosessin vaiheet, tilintarkastusmenetelmät, -havainnot, -evidenssi ja -havaintojen perusteella tehdyt johtopäätökset ovat helposti todettavissa ja selkeästi dokumentoituna.

7.2 Ammatillinen kehittyminen

Koen kehittyneeni ammatillisesti opinnäytetyöprosessin aikana. Laajensin tietämystäni erityisesti kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista, joihin olin syventävillä kursseilla tutustunut vain pintapuolisesti. Tilintarkastusprosessi oli minulle ennestään tuttu, mutta senkin osalta opin uutta ja vahvistin aikaisemmin oppimaani tietoa: osaan nyt hahmottaa tilintarkastusprosessin kokonaisuutena paremmin.

ISA-standardit ovat olennainen osa tämän päivän tilintarkastusta ja opinnäytetyöprosessi on ollut minulle niiden sisäistämisen kannalta tärkeässä roolissa. Varsinkin dokumentoinnin kannalta tärkeät standardit ovat tulleet minulle tutuiksi. TILA:n ratkaisuja ja muita tilintarkastusaiheisia artikkeleita lukemalla olen oppinut nykypäivän tilintarkastuksen trendeistä ja siitä, mihin suuntaan tilintarkastus on menossa. Opinnäytetyöprosessi oli oiva tapa valmistaa itseäni työelämää varten.

Lähteet

Balanssi 2009. NRF:n hanke – pohjoismainen standardi ok-yritysten tilintarkastukseen. Balanssi, 2014, 4, s.6.

Eskola, J., Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.

Fraktman, M. 2014. Luonnos hallituksen esitykseksi tilintarkastajajärjestelmän muuttamisesta. Balanssi, 2014, 4, s.5.

Halonen, K., Steiner M-L. 2009. Tilintarkastusprosessi käytännössä. WSOY. Helsinki.

Horsmanheimo, P., Steiner, M-L. 2008. Tilintarkastus. Asiakkaan opas. 2. uudistettu painos. WSOY. Helsinki.

Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. Luettavissa: <http://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2>. Luettu 17.2.2015.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. Kansainväliset tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardit 2009. KHT-Media Oy. Helsinki.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa. Keskeiset käsitteet ja käytännön ohjeet. 2012. Bookwell Oy, Porvoo.

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336. 3 Luku, 1§.

Korkeamäki, A-M. 2008. Tilintarkastuksen perusteet. WSOY. Helsinki.

Lydman, K. 2014. Onko tilintarkastajan työ kadottamassa arvonsa. Kauppalehti, 21.10.2014, s.18

Suomen Tilintarkastajat. Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. Luettavissa: <http://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2>. Luettu 17.2.2015

Sviili, T. 2014. Kansallista liikkumavaraa tilintarkastuksen uudistukseen. Balanssi, 2014, 3, s.18.

Taloushallintoliitto ry. Kirjanpidon ABC. Luettavissa:

http://www.taloushallintoliitto.fi/tilitoimistot/kirjanpidon_abc/. Luettu 17.11.2014.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459. 3 Luku, 11§.

Tilintarkastajien laaduntarkastusten havainnot 2009-2013. Luettavissa:

<http://tilintarkastuslautakunta.fi/tilintarkastajien-laaduntarkastusten-havainnot/>. Luettu 17.2.2015.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2014. Euroopan unionin uusi tilintarkastussäätely. Luettavissa: https://www.tem.fi/yritykset/tilintarkastus/euroopan_unionin_tilintarkastussaaantelyn_uudistaminen. Luettu 24.10.2014.

Vilka, H. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Liitteet

Liite 1. Työkirja

Asiakas		standardit	230, 300, 570, 580
Opinnäytetyö Oy			
Tilikausi	1.1.2013-31.12.2013		
Tarkastuspäivämäärä(t), tunnit ja tilintarkastaja			
10.03.2013	2	Matti Meikäläinen	
Tarkastuslista			
Tilinavaus		OK	
Tilintarkastussuunnitelma		OK	
Hallinto		OK	
Liitetiedot		kesken	
Tuloslaskelma		OK	
Tase		OK	
Tase-erittelyt		kesken	
Kirjanpito		kesken	
Verotus		kesken	
Yhteenveto ja raportointi		kesken	
Going concern			(ok kun valmis)
Vahvistusilmoitus		OK	(ok kun valmis)

Perustiedot		Standardit	230				
						Muita pysyväistietoja	
Nimi							
Opinnäytetyö Oy							
Yhteystiedot							
Kaarlenskatu 1							
Kaupparekisteritiedot							
Y-tunnus	1234567-8						
perustettu	01.01.2014						
viimeisin muutos	01.01.2014						
osakkeita	1000						
nimellisarvo	1						
osakepääoma	1000						
rekisteröity maksetuksi	kyllä						
toimiala	Tietokoneohjelmien kehittäminen ja lisensointi						
Hallitus							
puheenjohtaja							
varsinaiset jäsenet	Omistussuudet						
Atte Vanhala	100 %						
varajäsenet							
Tatu Vanhala							
Tilintarkastajat							
varsinainen							
Matti Meikäläinen, KHT							
varalla							
Tuija Terävä, HTM							
Prokura	ei ole						

Tilintarkastusstrategia	Standardi	210, 240, 300, 500
Käsitys yhteisöstä		
Liiketoiminta		
Taloushallinnon järjestäminen ja kirjaukset		
Yrityksen ja tilitoimiston välinen työnjako		
Kassakirjanpito		
Myynnikirjaukset		
Palkkakirjanpito		
Ostojen kirjaaminen ja varastokirjaukset		
Omistus		
Hallinto		
Yrityksen riskianalyysi		
Liiketoiminnan riski		
Kontrolliriski		
Muut riskit		

Tarkastuksen yleissuunnitelma
1. Luetaan edellisen vuoden muistiinpanot (kokonaisstrategia).
2. Luetaan yrityksen hallintopaperit ja keskustellaan tarvittaessa yrityksen kirjanpitoa hoitavien ja yrityksessä toimivien henkilöiden kanssa.
3. Tarkastetaan tilinavaus vertaamalla tilikohtaisen taseen vertailulukuja edellisen vuoden tilikohtaisen taseen lukuihin.
4. Laaditaan tilinpäätösanalyysi.
5. Tarkastetaan tilinpäätös ja tase-erittelyt painottaen olennaisia eriä. Tarkastetaan mahdollisten osakirjanpitojen ja pääkirjanpidon täsmäytys.
6. Luetaan tilikohtainen tuloslaskelma vertaillen lukuja edelliseen vuoteen ja tarkastetaan olennaisia eriä.
7. Tarkastetaan yhtiön verotus.
8. Kirjataan tarkastuksen perusteella olennaiset havainnot ja tehdään yhteenveto tarkastuksen perusteella tarkastuskohteesta saadusta kuvasta. Raportoidaan havainnoista.
Mahdolliset erityispainotukset tai poikkeamat yleissuunnitelmaan tarkastuksessa:

TASE				Standardit	330, 520, 710									(ok kun valmis)		
														Valmis	ok	
Tilintarkastussuunnitelma:																
4. Laaditaan tilinpäätösanalyysi.																
Olelliset erät: vaihto-omaisuus ja myyntisaamiset																
Vastaavaa																
		31.12.2013	31.12.2012													
Pysyvät vastaavat																
						31.12.2013	31.12.2012									
Aineettomat hyödykkeet					Rahoitusomaisuus	27014	27000									
Muut pitkävaikutteiset menot				0	0	lyhytaikainen vpo	10800	10600								
Aineettomat hyödykkeet yhteensä				0	0	käyttöpääoma	16214	16400								
Aineelliset hyödykkeet					vaihto-omaisuus	6500	6000									
Rakennukset ja rakennelmat				5000	5000	kiertonopeus (pv)	474,5	547,5								
Koneet ja kalusto				2000	2800	liikepääoma	22714	22400								
Muut aineelliset hyödykkeet				0	0	myyntisaamiset	3000	5000								
Aineelliset hyödykkeet yhteensä				7000	7800	kiertonopeus	8,8306452	29,435484								
Sijoitukset					OPO	39714	30200									
Muut osakkeet ja osuudet				10000	10000	pääomatulo-osinko	3177,12	2416								
Sijoitukset yhteensä				10000	10000	omavaraisuus	79 %	59 %								
Pysyvät vastaavat yhteensä				17000	17800											
Vaihtuvat vastaavat																
Vaihto-omaisuus																
Aineet ja tarvikkeet				6000	5000	Luettu tilikohtainen tase										
Ennakkomaksut				500	1000	Huomioita:										
Vaihto-omaisuus yhteensä				6500	6000											
Saamiset																
Lyhytaikaiset																
Myyntisaamiset				3000	5000											
Muut saamiset				500	1000											
Siirtosaamiset				1200	1000											
Lyhytaikaiset saamiset yhteensä				4700	7000											
Saamiset yhteensä				4700	7000											
Rahat ja pankkisaamiset				22314	20000											
Vaihtuvat vastaavat yhteensä				33514	33000											
Vastaavaa yhteensä				50514	50800											

Yhteenveto	Standardit 230, 260, 315, 330, 450	(ok kun valmis)
		Valmis
Tilintarkastussuunnitelma:		
8. Kirjataan tarkastuksen perusteella olennaiset havainnot ja tehdään yhteenveto tarkastuksen perusteella tarkastuskohteesta saadusta kuvasta. Raportoidaan havainnoista.		
Huomioita/puutteita:		
Myynti kaksinkertaistunut: onko saatu uusia lisensointisopimuksia?		
Palkat kaksi ja puolikertaistuneet: yrittäjä ottanut enemmän palkkaa, tarkasta verotus		
-> onko uusia työntekijöitä		
Palkkojen ja osinkojen suhde on hyvä.		
Jaettu maksimimäärä pääomatulo-osinkoa (8% osakkeiden matemaattisesta arvosta)		
rakennuksista on tehty 7% poisto: kyseessä on asuinrakennus, jonka maksimipoisto on 4%. -> pyydetään korjaamaan		
Solmittu uusi lisensointisopimus X Oy:n kanssa. Tämä selittää nousun liikevaihdossa.		
Sopimus on toistaiseksi voimassa oleva. Sanoivat kokeilevansa ohjelmaa ja tykkäsivät siitä, eli tulevat jatkossakin käyttämään sitä.		
Tulevaisuudessa ehkä uusia työntekijöitä auttamaan ohjelmien kehittämisessä.		
JOHTOPÄÄTÖKSET		RAPORTOINTI
Rakennuksen poistossa pieni virhe. Pyydetään korjaamaan.		
Muuten hyvää työtä. Ei havaittu oleellisia virheitä.		
Tilintarkastushavaintojen perusteella annetaan vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus.		
		Tilintarkastuskertomus on annettu 12.03.2013
		Kertomuksen muoto vakio
		Muistio ei
		Tilintarkastuspöytäkirja ei